

Henryk Runowski

Katedra Ekonomiki i Organizacji Gospodarstw Rolniczych SGGW

Rolnictwo ekologiczne w Polsce na tle tendencji światowych

Wprowadzenie

Niekorzystne skutki rozwoju rolnictwa konwencjonalnego spowodowały wzrost zainteresowania alternatywnymi sposobami produkcji rolniczej. Najbardziej radykalne zmiany w stosunku do konwencjonalnych metod gospodarowania wprowadza rolnictwo ekologiczne, które koncentruje się na zapewnieniu równowagi między produkcją roślinną i zwierzęcą oraz stosowaniu mechanicznych i biologicznych metod zwalczania chwastów, szkodników i chorób, kładąc silny nacisk na „samowystarczalność” gospodarstwa rolniczego. Podstawowym wyróżnikiem tego sposobu gospodarowania, w potocznym rozumieniu, jest eliminacja stosowania w produkcji rolniczej środków produkcji pochodzenia przemysłowego (nawozy sztuczne, pestycydy, farmaceutyki pochodzenia chemicznego).

Rolnictwo ekologiczne stawia sobie za cel wytwarzanie żywności o wysokich walorach odżywczych i troskę o stan środowiska naturalnego. Wśród najważniejszych zasad rolnictwa ekologicznego można wymienić:

- utrzymanie żyzności gleby dzięki stosowaniu gospodarki płodozmiennej oraz właściwego nawożenia organicznego,
- dbałość o utrzymanie okrywy roślinnej (uprawa międzyplonów) w celu podtrzymania aktywności biologicznej gleby oraz jej ochrona przed erozją,
- maksymalne zamknięcie obiegu materii w gospodarstwie, pojmowanym jako trwały agrosystem ekologiczny, wyrażający się samowystarczalnością paszowo-nawozową,
- zapewnienie zwierzętom gospodarskim warunków bytowania zgodnych z ich potrzebami oraz oparcie żywienia na paszach własnych, z jednoczesnym wykluczeniem dodatków syntetycznych,
- dążenie do utrzymania różnorodności genetycznej i bogactwa gatunkowego roślin i zwierząt w obrębie gospodarstwa,
- kształtowanie i pielęgnacja bogatego i zróżnicowanego krajobrazu rolniczego.

Produkty rolnictwa ekologicznego – dzięki wprowadzeniu obowiązkowego systemu certyfikacji oraz stosowaniu znaków towarowych – można odróżnić od innych produktów na rynku. Typowa certyfikacja obejmuje inspekcje i określone czynności kontrolne w gospodarstwie oraz zakładach przetwórczych przez niezależnego inspektora, szczegółowe badania dostaw środków produkcji, procesu produkcji i transakcji na poziomie gospodarstwa rolnego, przetwórstwa, miejsca magazynowania oraz końcowego ogniwa łańcucha dystrybucyjnego. Udokumentowana autentyczność produktów (zgodność z zasadami produkcji ekologicznej) usprawnia transakcje zawierane pomiędzy dostawcami i nabywcami produktów, a normy certyfikacyjne, zwiększając zaufanie konsumentów, powodują systematyczny wzrost popytu na żywność ekologiczną.

Metody rolnictwa ekologicznego

W ramach ogólnego pojęcia rolnictwa ekologicznego wyróżnia się kilka metod: biodynamiczną, organiczno-biologiczną, organiczną, biologiczną (Rudowski 1996).

Początki rolnictwa ekologicznego wywodzą się z koncepcji **rolnictwa biodynamicznego** opracowanej przez austriackiego filozofa i przyrodnika Rudolfa Steinera (1861–1925), twórcy systemu filozoficzno-religijnego zwanego antropozofią. Biodynamiczna interpretacja przyrody wynikająca ze światopoglądu antropozoficznego podkreśla ścisłą współzależność ziemi, człowieka i kosmosu. Zakłada, że za pomocą określonych preparatów biologicznych i działań człowiek może wykorzystywać różne formy energii występujące w przyrodzie, w tym tzw. siły życia. Metodę biodynamiczną – poza ogólnymi zasadami ekologicznego gospodarowania – wyróżnia stosowanie w uprawach środków biodynamicznych (np. krzemionki), preparatów ziołowych (np. wywarów z rumianku lub pokrzywy) oraz kompostów. Kompostom, w tym kompostowanemu obornikowi krowiemu, przypisuje się szczególne właściwości zapewnienia żyzności gleby. Metoda ta zakłada istnienie wpływu faz księżyca na wzrost i rozwój roślin. Przez wiele lat rolnictwo biodynamiczne dystansowało się od innych kierunków rolnictwa ekologicznego i dopiero w latach osiemdziesiątych XX wieku biodynamika włączyła się pełniej w ruch agroekologiczny (Sołtysiak 1993).

Twórcami metody organiczno-biologicznej są Hans Mueller (1981–1988) – szwajcarski działacz chłopski, który w latach trzydziestych zainicjował patriotyczny ruch ludowy i Hans Peter Rusch (1905–1977) – niemiecki lekarz i mikrobiolog, który w ścisłej współpracy z H. Muellerem sformułował teoretycz-

ne podstawy rolnictwa organiczno-biologicznego (Sołtysiak 1993). W metodzie tej zakłada się uzyskiwanie wysokich plonów roślin o wysokiej jakości bez użycia nawozów sztucznych i chemicznych środków ochrony roślin. Istotne znaczenie odgrywa tu płodozmian oraz stosowanie nawozów organicznych, w tym szczególnie kompostów.

Metoda organiczna to kolejna z metod produkcji ekologicznej. Występują dwie jej odmiany. W Anglii i krajach Wspólnoty Brytyjskiej w latach czterdziestych Albert Howard w czasie pobytu w Indiach opracował praktykę kompostowania. Po powrocie do Anglii nawiązał współpracę z Ewą Balfour (1899–1990), studiującą związki między zdrowiem gleby, roślin i człowieka. W 1946 r. z inicjatywy Ewy Balfour powstała organizacja o nazwie Soil Association, w celu upowszechniania rolnictwa organicznego (organic agriculture) oraz wspierania badań w tej dziedzinie.

W USA pojęcie rolnictwa organicznego (organic farming) wprowadził w 1942 r. J.I. Rodale, adaptując słowo „organic” dla podkreślenia prowadzenia produkcji roślinnej bez użycia pestycydów i nawozów syntetycznych. W 1972 r. Rodale sprecyzował następującą koncepcję żywności organicznej: „Żywność wyprodukowana metodą organiczną to ziemiopłody uzyskane bez użycia pestycydów i nawozów sztucznych, pochodzące z gleby o podwyższonej zawartości próchnicy, dzięki wprowadzeniu materii organicznej, jak i substancji mineralnych”.

Metoda biologiczna została opracowana w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych we Francji przez prof. Raoula Lemaire, zajmującego się uprawą zbóż, oraz Jeana Bouchera, eksperta z dziedziny gleboznawstwa. W metodzie tej duże znaczenie przypisuje się podnoszeniu żyzności gleby za pomocą nawozów z glonów morskich.

Prawne podstawy funkcjonowania rolnictwa ekologicznego

Rolnictwo ekologiczne, poza filozoficznym jego ujęciem i ustalonymi praktycznymi zasadami postępowania w produkcji rolniczej, w wielu krajach doczekało szczegółowych regulacji prawnych w zakresie atestacji, kontroli oraz znakowania i obrotu produktami ekologicznymi. Pierwszym krajem europejskim, który wprowadził oficjalną etykietę dla zbóż ekologicznych, owoców i warzyw, zezwalając w 1980 r. na ratyfikację zestawu norm ekologicznych była Francja. Wielka Brytania, jako następna utworzyła w 1987 r. Brytyjski Rejestr Norm Żywności Ekologicznej (United Kingdom Register of Organic

Food Standards), którym objęto inwentarz żywy oraz produkcję roślinną. W Stanach Zjednoczonych w 1990 r. został uchwalony przez Kongres USA Amerykański Akt Produkcji Żywności Ekologicznej (Organic Foods Production Act), jako wynik reakcji na wzrastające znaczenie handlu żywnością ekologiczną.

W styczniu 1993 r. Wspólnota Europejska (obecnie Unia Europejska) wprowadziła w życie przepisy prawne dotyczące rolnictwa ekologicznego (Rozporządzenie Rady EWG nr 2092/91 z 24 czerwca 1991 r.). Wyróżnikami rolnictwa ekologicznego, zgodnie z powyższym rozporządzeniem, są między innymi: wykluczenie środków chemii rolnej w produkcji i chemii spożywczej w przetwórstwie, wymóg kontroli gospodarstwa, zgodność produkcji z kryteriami metod ekologicznych oraz warunków oznakowania produktów rynkowych, oferowanych jako ekologiczne bądź biologiczne (Sołtysiak 1995). Przepisy dotyczące produkcji zwierzęcej w rolnictwie ekologicznym zostały wprowadzone Rozporządzeniem Rady (EC) nr 1804/1999, stanowiącym uzupełnienie rozporządzenia z 1991 r.

W Polsce 3 listopada 2001 r. weszła w życie ustawa o rolnictwie ekologicznym z 16 marca 2001 (DzU Nr 38, poz. 452), która w dużej mierze nawiązuje do rozwiązań prawnych obowiązujących w Unii Europejskiej. W niektórych jednak przypadkach jest od nich bardziej restrykcyjna (np. wprowadza obowiązek badania gleby na zawartość szkodliwych substancji).

W ustawie uregulowano warunki prowadzenia produkcji rolnej i przetwórstwa rolno-spożywczego metodami ekologicznymi, system kontroli certyfikacji produkcji i przetwórstwa, a także obrót produktami rolnictwa ekologicznego oraz ich znakowanie. Ustawa o rolnictwie ekologicznym dostosowuje prawo krajowe do regulacji, jakie obowiązują w tym zakresie w Unii Europejskiej (Rozporządzenie Rady EWG nr 2092/91 z dnia 24 czerwca 1991 r. w sprawie rolnictwa ekologicznego oraz znakowania jego produktów i środków spożywczych).

Niezwykle istotne dla rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce będzie uznanie przez właściwy organ Unii Europejskiej krajowego systemu kontroli za równorzędny z unijnym w zakresie certyfikacji zgodności w rolnictwie ekologicznym.

Rozwój rolnictwa ekologicznego na świecie

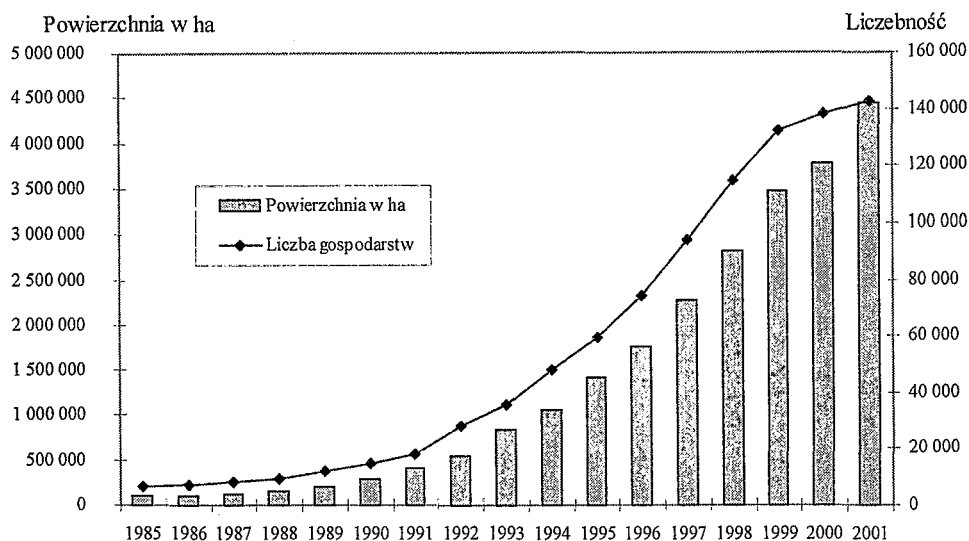
Rozwój rolnictwa ekologicznego jest widoczny od początku lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku. W 1972 r. powstała Międzynarodowa Federacja Rolnictwa Ekologicznego (International Federation of Organic Agriculture

Movements – IFOAM) skupiająca organizacje zaangażowane w produkcję, certyfikację, badania, edukację i promocję rolnictwa ekologicznego. Obecnie organizacja ta skupia ponad 750 organizacji z około 100 krajów świata. Zapewnia ona krajom rozwijającym się dostęp do informacji na temat produkcji ekologicznej, umożliwiając producentom uzyskanie certyfikacji i dostęp do światowego rynku.

Wyraźne przyspieszenie tempa rozwoju rolnictwa ekologicznego nastąpiło w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia. Jest to zjawisko o wymiarze światowym i dotyczy, choć w różnym stopniu, rolnictwa wszystkich kontynentów. Najmniejsze zaawansowanie rozwoju rolnictwa ekologicznego ma miejsce w Afryce (20 tys. ha) i w Azji (50 tys. ha). Największa powierzchnia zagospodarowana metodami ekologicznymi występuje w Australii (7,6 mln ha), w Europie (3,7 mln ha) oraz Ameryce Łacińskiej (3,2 mln ha). W Ameryce Północnej powierzchnia ta jest kilkakrotnie mniejsza i obejmuje 1,1 mln ha (Willer, Yussefi 2001). Z całej światowej powierzchni zagospodarowanej zgodnie z metodami ekologicznymi blisko połowa przypada na Australię i Oceanię (48,51%), głównie Australię i Nową Zelandię. Jednak w Australii są to głównie duże obszary ekstensywnie prowadzonych pastwisk wykorzystywanych jako źródło pasz dla ekologicznej produkcji zwierzęcej oraz w mniejszym stopniu produkcja owoców i warzyw. Produktywność ziemi jest tu zatem dużo mniejsza niż w krajach europejskich. W Nowej Zelandii duży nacisk kładzie się na ekologiczną produkcję owoców i warzyw. Znaczna część uzyskiwanej tu produkcji ekologicznej jest kierowana na eksport.

Dużą dynamiką rozwoju rolnictwa ekologicznego charakteryzuje się Europa. Wielkość powierzchni użytków rolnych zagospodarowanych zgodnie z ekologicznymi metodami produkcji rośnie wykładniczo (rys. 1).

Pomiędzy poszczególnymi krajami występuje duże zróżnicowanie w zakresie poziomu i dynamiki rozwoju rolnictwa ekologicznego. W 2001 r. w krajach UE, w krajach kandydujących do przystąpienia do UE oraz w krajach EFTA było ponad 163 tys. gospodarstw ekologicznych, które gospodarowały na około 2% ogólnej powierzchni użytków rolnych. Odsetek powierzchni gruntów ekologicznych jest mocno zróżnicowany pomiędzy poszczególnymi krajami. Do grupy krajów UE o największym udziale gruntów zagospodarowanych metodami ekologicznymi należą: Austria, Szwecja, Dania, Finlandia oraz Włochy. Wśród krajów spoza UE na czoło wysuwają się Lichtenstein (18%) i Szwajcaria (7,9%). Z kolei wśród byłych krajów socjalistycznych pozycję wyróżniającą pod tym względem zajmują

Rysunek 1

Liczba gospodarstw i powierzchnia upraw ekologicznych w UE

Źródło: Zestawiono na podstawie danych MRiRW.

Czechy (3,8%) oraz Słowacja (2,5%). Dla porównania, rolnictwo ekologiczne w Polsce obejmuje zaledwie 0,12% powierzchni UR. Większy niż w Polsce udział powierzchni zagospodarowanej metodami ekologicznymi mają takie kraje byłego bloku socjalistycznego, jak: Litwa (0,80%), Węgry (0,77%), Estonia (0,69%) czy Jugosławia (0,13%).

Trzecie miejsce na świecie pod względem wielkości powierzchni zagospodarowanej metodami ekologicznymi zajmuje Ameryka Południowa (3,2 mln ha). Kontynent ten cechuje się bardzo dużym zróżnicowaniem stanu rolnictwa ekologicznego pomiędzy poszczególnymi krajami. Większość powierzchni rolnictwa ekologicznego (3 mln ha) przypada na Argentynę. Powierzchnia upraw ekologicznych obejmuje tu prawie 1,8% całego areалу użytków rolnych. Przypadek Argentyny zasługuje na szczególną uwagę, ponieważ w latach 1999–2000 powierzchnia objęta ekologicznymi metodami produkcji zwiększyła się z około 400 tys. ha do prawie 3 mln ha. Większość tych gruntów to ekstensywnie prowadzone pastwiska. W porównaniu z innymi krajami tego kontynentu dość duża powierzchnia upraw ekologicznych występuje w Brazylii (ponad 100 tys. ha). Udział powierzchni zagospodarowanej przez rolnictwo ekologiczne w stosunku do ogólnej powierzchni użytków rolnych w tych krajach jest jednak niewielki (odpowiednio 0,04% i 0,08%). Cechą rolnictwa tego

kontynentu jest tradycyjny sposób gospodarowania. Wiele rodzin dysponujących niewielkimi obszarami ziemi rolniczej uprawia ekologiczną kawę, trzcinę cukrową, banany oraz inne ekologiczne produkty, głównie z przeznaczeniem na eksport i na rynki dużych aglomeracji miejskich.

W Ameryce Północnej zgodnie z metodami ekologicznymi zagospodarowane jest około 1,2 mln ha, z czego około 900 tys. w USA, 200 tys. ha w Kanadzie i niecałe 100 tys. ha w Meksyku. Ostatnie lata charakteryzowały się dużą skalą wzrostu znaczenia rolnictwa ekologicznego. Przykładowo, w USA w 1995 r. zagospodarowanych ekologicznie było około 370 tys. ha, a pięć lat później już 2,5 razy więcej. Ten region świata, podobnie jak Europa Zachodnia, charakteryzuje się dobrze rozwiniętym rynkiem produktów ekologicznych.

Rynek produktów ekologicznych na świecie

Produkty ekologiczne, nawet w krajach o relatywnie dużym rozpowszechnieniu ekologicznych metod produkcji rolniczej, stanowią niewielki udział (nie przekraczający w ujęciu wartościowym kilku procent w rynku produktów żywnościowych). Mówiąc o niedużym znaczeniu produktów ekologicznych w całym rynku żywnościowym, należy zauważyć istotną dynamikę wzrostu znaczenia produkcji ekologicznej na świecie.

W Australii w 1990 r. wolumen produkcji ekologicznej zamykał się kwotą 19,2 mln dolarów amerykańskich, a w 1999 r. wartość ta była już 7-krotnie większa (137 mln USD). W Nowej Zelandii w 1990 r. wartość produkcji ekologicznej szacowana była na około 650 tys. USD, a w 2000 r. na około 60 mln USD, co stanowi około 1% rynku żywnościowego w tym kraju. Ocenia się, że roczny przyrost produkcji ekologicznej w latach dziewięćdziesiątych wynosił w Australii około 25%, a w Nowej Zelandii dochodził nawet do 50%.

W 1997 r. obrót produktami ekologicznymi w Europie oceniano na ponad 6,2 mld USD, a w 2000 r. na kwotę bliską 8,5 mld USD. Do krajów europejskich o największym udziale produktów ekologicznych w rynku żywnościowym należą Dania (2,5% rynku), Austria (2%) oraz Niemcy (1,2%), które cechują się największym wolumenem handlu produktami ekologicznymi (w 2000 r. około 2,5 mld USD). Dużą skalę obrotów tymi produktami mają również Francja (1,2 mld USD) i Włochy (1,1 mld USD). W 2001 r. rynek żywności ekologicznej na świecie szacowano już na 26 mld USD.

Pierwsze dane dotyczące amerykańskiego rynku produktów ekologicznych z 1980 r. wskazują, że jego obroty w USA zamknęły się kwotą 178 mln USD. W 1990 r. wartość ta wzrosła do około 1 mld USD, a w 1999 r. do 6,4 mld

USD. Dane za 2000 r., jak się ocenia, dotyczą już kwoty 7,8 mld USD (ponad połowa tej kwoty przypada na warzywa i owoce), a więc jest to wartość tylko nieco mniejsza od całego europejskiego rynku żywności ekologicznej (8,5 mld USD).

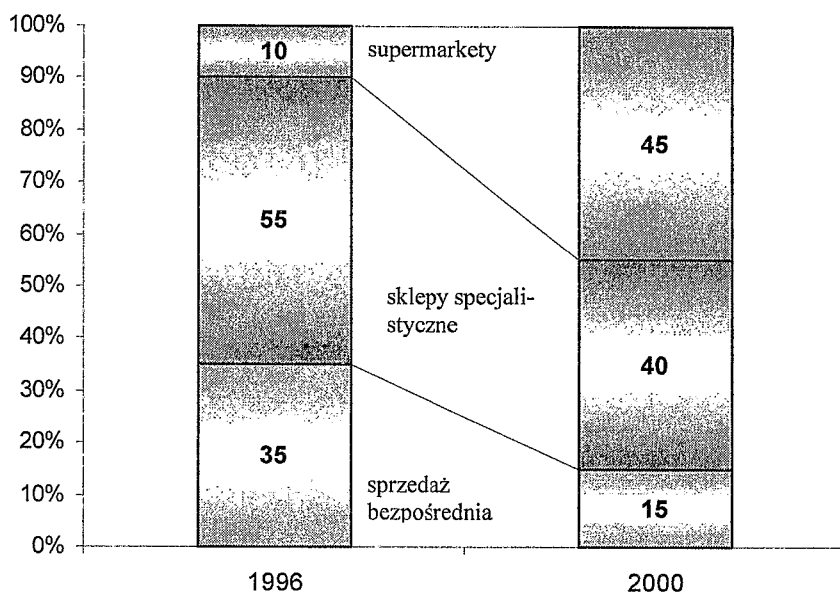
Należy jednak zaznaczyć, że nie zawsze występuje bezpośredni związek pomiędzy powierzchnią użytków rolnych zagospodarowaną metodami ekologicznymi a wielkością rynku żywności ekologicznej czy wydatkami konsumentów na ten rodzaj żywności. Na przykład w Japonii, mimo bardzo niewielkiej powierzchni użytków rolnych zagospodarowanej zgodnie z ekologicznymi metodami produkcji, istnieje relatywnie duży rynek żywności ekologicznej. Z kolei w Australii, a także we Włoszech pomimo dużej powierzchni wykorzystywanej na produkcję ekologiczną, rynek żywności ekologicznej jest bardzo mały.

W przeliczeniu na 1 ha powierzchni zajętej pod uprawy ekologiczne w danym kraju wartość rynku żywności ekologicznej wynosi od 32 USD w Australii do 500 tys. USD w Japonii. W światowej czołówce pod względem kształtowania się tego wskaźnika znajdują się – poza Japonią – takie kraje, jak Holandia, Szwajcaria, a także Niemcy, Nowa Zelandia, Dania, Francja i Wielka Brytania.

Początkowo mała skala produkcji w gospodarstwach ekologicznych w połączeniu z niewielką liczbą tego rodzaju gospodarstw na danym terenie powodowała brak zainteresowania odbiorców indywidualnych i hurtowych skupem produktów ekologicznych w celu dalszego nimi obrotu. To sprawiało, że wśród kanałów dystrybucji najczęściej występowała sprzedaż bezpośrednia produktów ekologicznych, ograniczoną na ogół kręgiem odbiorców indywidualnych.

Wraz z rozwojem rolnictwa ekologicznego rola sprzedaży bezpośredniej zmniejsza się a wzrasta znaczenie sprzedaży produktów ekologicznych w zorganizowanej sieci handlu, w tym przede wszystkim w specjalistycznych sklepach z żywnością ekologiczną oraz w supermarketach. Tak np. we Francji w 1999 r. struktura sprzedaży żywności ekologicznej była następująca: sklepy specjalistyczne 47%, supermarkety 43% oraz sprzedaż bezpośrednia 10% całego wolumenu sprzedaży (Kotati 2001). W 1999 r. wartość sprzedaży żywności ekologicznej we Francji wyniosła około 1 mld USD (około 0,5% całego rynku żywnościowego) i była o 25% większa niż rok wcześniej. Podobnie w innych krajach wzrasta znaczenie sprzedaży produktów ekologicznych w supermarketach. We Włoszech w 1996 r. warzywa i owoce ekologiczne były oferowane przez 771 sklepów specjalistycznych oraz 130 supermarketów. Z kolei w 2000 r. liczba sklepów specjalistycznych wzrosła do 987, a supermarketów do 1439 (Zanoli, Pinton 2001). Bardzo wyraźnie zmniejszył się w tym czasie udział sprzedaży bezpośredniej (rys. 2).

Rysunek 2

Kanały dystrybucji owoców i warzyw we Włoszech w 1996 i 2000 roku

Źródło: Zanoli R., Pinton R. (2001): Survey of the Italian market for certified organic fruit and vegetables.

Rozwój rolnictwa ekologicznego w Polsce

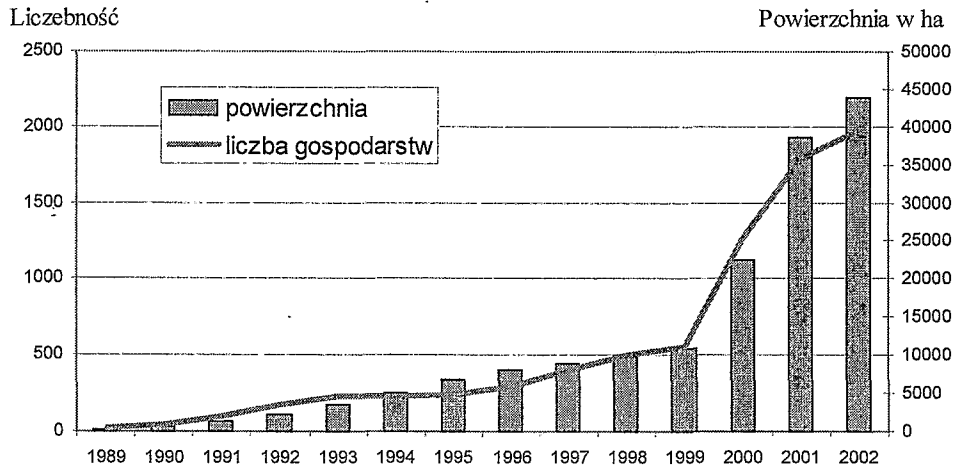
Pierwsze kursy z zakresu rolnictwa biodynamicznego były prowadzone przez Rudolfa Steinera w 1924 r. w Kobierzycach pod Wrocławiem. Dzięki tym kursom pojawiło się zainteresowanie tą metodą produkcji w Polsce. Pionierem wśród rolników zajmujących się rolnictwem biodynamicznym był Stanisław hr. Karłowski, który w 1930 r. rozpoczął proces przestawiania swoich dóbr ziemskich w Szelejewie. Jako członek polskiego Senatu podejmował wiele starań dla upowszechnienia tej metody produkcji w naszym kraju. Ważnym krokiem na drodze upowszechniania rolnictwa biodynamicznego było powołanie w Poznaniu Towarzystwa Krzewienia Zasad Życia i Gospodarki zgodnie z przyrodą. Po wojnie w 1960 r. inż. Julian Osetek założył w Nakle nad Notecią 3-hektarowe gospodarstwo biodynamiczne. Fakt utworzenia tego gospodarstwa nie był jednak wystarczającym bodźcem dla upowszechniania się idei rolnictwa biodynamicznego w Polsce. Dopiero ożywione zainteresowanie metodami rolnictwa ekologicznego w krajach wysoko rozwiniętych w latach

70. i 80. zainspirowało grupę osób, głównie naukowców (m.in. prof. M. Górny), do promocji tej metody rolnictwa. W latach 1984–1989 dzięki staraniom tej właśnie grupy zorganizowano cykl kursów na temat rolnictwa biodynamicznego, prowadzonych przez specjalistów niemieckich. W 1989 r. powołano do życia Stowarzyszenie Producentów Żywności Metodami Ekologicznymi EKO-LAND, które w 1990 r. uzyskało członkostwo w Międzynarodowej Federacji Rolnictwa Ekologicznego (IFOAM). W 1993 r. zostało zarejestrowane w Lublinie Polskie Towarzystwo Rolnictwa Ekologicznego (PTRE).

Doświadczenia zagraniczne wskazują, że rozwój rolnictwa ekologicznego bez wsparcia finansowego ze strony państwa jest ograniczony. Dotacje są szczególnie ważne w okresie przestawiania gospodarstwa z konwencjonalnego sposobu produkcji na metody ekologiczne. W okresie przestawiania, trwającym najczęściej 2 lata, gospodarstwo notuje znaczny spadek wydajności jednostkowych roślin i zwierząt, a równocześnie nie jest jeszcze w stanie uzyskiwać wyższych cen za sprzedane produkty, jak to ma na ogół miejsce przy sprzedaży produktów z gospodarstw posiadających certyfikat produkcji ekologicznej. Z tego względu w tym okresie, a także w kilku kolejnych latach po uzyskaniu certyfikatu, w wielu krajach stosowane są dotacje do produkcji i dotacje do kosztów obowiązkowej kontroli i certyfikacji.

Wprowadzanie instrumentu wsparcia budżetowego dla produkcji ekologicznej powinno odbywać się z dużą ostrożnością. Zarówno zbyt wysoki, jak i zbyt niski poziom dotacji w dłuższej perspektywie nie służy rozwojowi rolnictwa ekologicznego. Zbyt wysoki poziom dotacji wywołuje znaczny wzrost zainteresowania rolników przechodzeniem na produkcję ekologiczną i staje się wyłącznym motywem podejmowania takiej decyzji. Tymczasem z istoty rolnictwa ekologicznego wynika konieczność uwzględniania również innych ważnych przesłanek, chociażby takich jak troska o stan środowiska naturalnego, zachowanie jego bioróżnorodności, poprawa jakości produktów rolnych, dobrostanu utrzymania zwierząt, jak również względy zdrowotne ludzi i zwierząt. Z kolei zbyt niski poziom dotacji, nie rekompensujący spadku dochodów rolniczych w związku z przejściem na ekologiczne metody produkcji, nie sprzyja podejmowaniu decyzji o zmianie sposobu gospodarowania, szczególnie u tych osób, które na równi traktują zarówno względy ekonomiczne, jak i ogólnospołeczne.

W Polsce na początku lat dziewięćdziesiątych dynamika wzrostu liczby gospodarstw ekologicznych była dość duża (rys. 3).

Rysunek 3

Rolnictwo ekologiczne w Polsce

Źródło: Zestawiono na podstawie danych MRiRW.

Jednak w latach 1995–1996 odnotowano tendencję spadkową, co wynikało prawdopodobnie z braku wsparcia budżetowego dla gospodarstw ekologicznych oraz cen nie rekompensujących wyższych kosztów produkcji (głównie kosztów pracy). W tych latach gospodarstwa ekologiczne zajmowały powierzchnię stanowiącą około 0,03% ogólnej powierzchni użytków rolnych w kraju. W kolejnych latach sytuacja uległa poprawie, a po wprowadzeniu w 1998 r. dotacji na dofinansowanie kosztów kontroli gospodarstw oraz w 1999 r. dotacji do upraw ekologicznych nastąpił wyraźny wzrost zainteresowania rolników ekologicznymi metodami produkcji. W 2000 r. poziom dotacji został ustalony na dość wysokim jak na warunki polskie poziomie (tab. 1 i 2). Szybki rozwój gospodarstw ekologicznych i trudności budżetowe państwa spowodowały konieczność ich weryfikacji w 2002 r.

Łączna kwota dotacji do upraw ekologicznych wypłaconych w 1999 r. wyniosła 737 tys. zł, w 2000 r. wzrosła do poziomu 3771 tys. zł, a więc blisko 5-krotnie. W 2001 r. w związku z rozszerzeniem powierzchni prowadzonej zgodnie z metodami produkcji ekologicznej kwota dotacji wzrosła ponownie do poziomu 5823 tys. zł i była o 65% wyższa niż w roku poprzednim. W tym roku dotacje do kosztów kontroli wzrosły do 637,8 tys. zł. Dotacje stanowiły zatem coraz większe obciążenie dla budżetu państwa. Z uwagi na trudną sytuację finansową państwa w 2002 r. wprowadzono niższy poziom dotacji jednostkowych do powierzchni upraw. W rezultacie, mimo większej powierzchni upraw ekologicznych, łączna kwota wsparcia budżetowego do powierzchni upraw ekologicznych i kosztów kontroli wyniosła w tym roku 4019 tys. zł i była o 31% niższa niż w 2001 roku.

Tabela 1

Wysokość stawek dotacji do uprawy dla gospodarstw podejmujących produkcję i produkujących metodami ekologicznymi w latach 1999–2002

Rodzaj uprawy	Stawka dotacji do 1 ha uprawy w zł					
	dla gospodarstw będących w okresie kontrolnym			dla kontrolowanych gospodarstw posiadających atest		
	1999	2000	2002	1999	2000	2002
Uprawy warzywne	200	600	500	150	450	400
Uprawy rolnicze	150	450	200	120	360	150
Uprawy sadownicze	220	660	550	180	540	450
Plantacje jagodowe	230	690	550	200	600	500
Łąki, pastwiska	75	150	80	50	120	50

Źródło: Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej z 19 marca 1999 r. oraz z 19 kwietnia 2000 r. i 22 maja 2002 r.

Tabela 2

Wysokość stawek dotacji na dofinansowanie kosztów kontroli gospodarstw na zgodność sposobów produkcji z kryteriami rolnictwa ekologicznego w latach 1999–2002

Powierzchnia gospodarstwa	Stawka w zł na 1 gospodarstwo	
	1999	2000–2002
Do 5 ha użytków rolnych	100	300
Powyżej 5 ha do 10 ha użytków rolnych	130	350
Powyżej 10 ha do 20 ha użytków rolnych	150	400
Powyżej 20 ha do 50 ha użytków rolnych	180	450
Powyżej 50 ha do 100 ha użytków rolnych	200	500
Powyżej 100 ha użytków rolnych	350	600

Źródło: jak w tabeli 1.

W związku z obniżeniem poziomu dotacji do powierzchni upraw ekologicznych można oczekiwać zmniejszenia dynamiki wzrostu liczby gospodarstw ekologicznych w następnych latach. Po wejściu Polski do Unii Europejskiej rolnicy będą mogli korzystać ze wsparcia finansowego w ramach działań objętych programem rolno-środowiskowym, co dodatkowo w początkowym okresie może ograniczać zainteresowanie ekologicznymi metodami produkcji. Podstawą do takich przypuszczeń może być przykład Austrii, gdzie w ostatnich latach zmniejszyła się liczba gospodarstw ekologicznych (Runowski 2002). Ponowny wzrost zainteresowania producentów rolnych ekologicznymi metodami pro-

dukcji może się pojawić wtedy, gdy powstanie system organizacji przepływu produktów z gospodarstw ekologicznych do przetwórców i sieci handlowej zarówno krajowej, jak i zagranicznej oraz ograniczy się sezonowość podaży żywności ekologicznej.

Gospodarstwa przystępujące do prowadzenia produkcji metodami ekologicznymi lub prowadzące już taką produkcję muszą być objęte systemem kontroli przez jednostki certyfikujące, upoważnione do prowadzenia kontroli oraz do wydawania certyfikatów zgodności dotyczącego tego sposobu produkcji. Atestacja w rolnictwie ekologicznym oznacza poświadczenie przez jednostkę certyfikującą, że produkt został wytworzony według przyjętych kryteriów, a produkcja podlegała obowiązującej kontroli.

Pierwsze kontrole gospodarstw ekologicznych w Polsce przeprowadziło w 1990 r. Stowarzyszenie Producentów Metodami Ekologicznymi EKOLAND. Od 1993 r. atestacją gospodarstw ekologicznych zajmowało się również Polskie Towarzystwo Rolnictwa Ekologicznego. Organizacje te były jednocześnie organizacjami producentów i tym samym w dłuższej perspektywie nie mogły realizować systemu kontroli, która powinna być prowadzona przez jednostki niezależne. Wychodząc temu naprzeciw w 1996 r. powstała jednostka kontrolna pod nazwą Agro Bio Test, a w 1998 roku jednostka kontrolna Bioekspert. Z uwagi na brak odpowiednich przepisów jednostki te nie posiadały prawnie uregulowanego statusu jednostki certyfikującej. Dopiero wprowadzenie ustawy o rolnictwie ekologicznym z 16 marca 2001 r. stworzyło podstawę do ustanowienia urzędowego systemu kontroli i certyfikacji produkcji ekologicznej. System ten stanowią Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz Inspekcja Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych jako urząd nadzoru i akredytowane w Polskim Centrum Akredytacji jednostki certyfikujące.

Aktualnie istnieje 5 jednostek certyfikujących, z których największą liczbę gospodarstw ekologicznych kontrolują: Polskie Centrum Badań i Certyfikacji (w 2002 r. 1061 gospodarstw), Spółka z o.o. Agro Bio Test (595 gospodarstw) oraz Spółka Bioekspert SC (317 gospodarstw). Pozostałe dwie jednostki (Jednostka Certyfikacji Produkcji Ekologicznej PNG Sp. z o.o. i COBICO Sp. z o.o.) kontrolują jak na razie niewielką liczbę gospodarstw (IJHARS 2002).

Rolnicy prowadzący gospodarstwa ekologiczne są zrzeszeni w dwóch największych organizacjach, tj. EKOLAND i Zrzeszenie Rolników Ekologicznych LUB-EKO, powstałe z przekształcenia Polskiego Towarzystwa Rolnictwa Ekologicznego.

W początkowym okresie rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce najwięcej gospodarstw ekologicznych występowało na terenie obecnego województwa kujawsko-pomorskiego. W ostatnich latach nastąpił dynamiczny wzrost liczby gospodarstw ekologicznych na terenach Polski południowo-

-wschodniej i środkowej. W 2002 r. najwięcej gospodarstw objętych kontrolą znajdowało się na terenie województw: świętokrzyskiego (19,6%), małopolskiego (13,5%) lubelskiego (12,8%), mazowieckiego i podkarpackiego (po 11,7%), natomiast największa powierzchnia gospodarstw objętych kontrolami znajduje się w województwach: zachodnio-pomorskim (15,6%), warmińsko-mazurskim (14,7%), podkarpackim (13,4%) i małopolskim (9,7%). Powierzchnia gospodarstw w tych województwach wynosiła ponad połowę powierzchni w gospodarstwach podlegających kontroli w kraju. Jest przy tym bardzo charakterystyczny spadek udziału w krajowej liczbie gospodarstw, i powierzchni gospodarstw woj. lubelskiego, które jeszcze w 1999 r. skupiało 1/5 liczby gospodarstw objętych kontrolą w kraju, jak również koncentrowało blisko 16% ogólnej powierzchni gospodarstw ekologicznych.

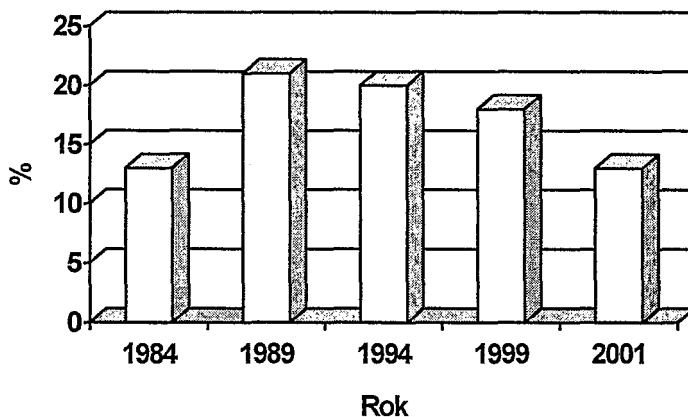
W Polsce w 2002 r. powierzchnia użytków rolnych gospodarstw ekologicznych wynosiła 43 828 ha, co stanowiło 0,26% ogólnej powierzchni użytków rolnych w kraju, a liczba gospodarstw zajmujących się rolnictwem ekologicznym wyniosła 1977, a więc 0,1% ogólnej liczby gospodarstw. Powierzchnia użytków rolnych przeznaczonych pod uprawy ekologiczne w Polsce stanowiła 1% ogólnej powierzchni ekologicznej w krajach Unii Europejskiej. Oznacza to, że Polska na tle krajów UE cechuje się bardzo niskim zaawansowaniem rozwoju rolnictwa ekologicznego.

Ceny produktów ekologicznych

Na rynkach zachodnioeuropejskich ceny żywności ekologicznej są wyższe od cen żywności wyprodukowanej metodami konwencjonalnymi. Zróżnicowanie cen produktów ekologicznych i konwencjonalnych kształtuje się różnie w zależności od rodzaju produktów. Większe różnice cen obserwuje się w przypadku zbóż chlebowych i ziemniaków, natomiast mniejsze w przypadku mleka. W Szwecji w 1998 r. różnice cen produktów ekologicznych w stosunku do cen produktów konwencjonalnych wynosiły w przypadku mleka 13%, mięsa wołowego 23%, mięsa wieprzowego 95%, jaj 166%, zbóż chlebowych 70% (Jordbruksverket, mal för ekologisk produktion, 2000). W Irlandii średnia różnica cen wynosi 23% na korzyść produktów ekologicznych (Ökologischer Landbau in der EU, 2000).

W Polsce, średnio biorąc, rolnicy gospodarujący metodami ekologicznymi uzyskują na ogół wyższe ceny za sprzedane produkty niż rolnicy prowadzący gospodarstwa konwencjonalne (Runowski 1996, 1999, Świstak 2000). Osiągnięciu wyższych cen sprzyja posiadanie atestu gospodarstwa ekologicznego, który

daje gwarancję, że produkty są uzyskiwane przy stosowaniu metod ekologicznych. Nie oznacza to, że konsumenci są skłonni akceptować zbyt duże różnice cen produktów ekologicznych w stosunku do konwencjonalnych. Najwięcej badanych osób deklaruje gotowość płacenia do 10% więcej za żywność ekologiczną, natomiast górną granicę wyznacza cena nie wyższa niż o 50%. Z badań prowadzonych od kilku lat w Niemczech wynika, że konsumenci nie chcą akceptować znacząco dużych różnic cenowych między produktami ekologicznymi a konwencjonalnymi, a na dodatek akceptowane różnice cen tych produktów w ostatnim czasie zmniejszają się (rys. 4).

Rysunek 4

Akceptowane przez konsumentów niemieckich różnice cen produktów ekologicznych w porównaniu do konwencjonalnych (w %)

Źródło: Bruhn 2001.

Polskie produkty ekologiczne wytwarzane są po niższych kosztach własnych niż analogiczne w krajach UE, stąd mogą być cenowo konkurencyjne na rynku unijnym.

Konsumenci żywności ekologicznej

Badania przeprowadzone w Polsce w latach dziewięćdziesiątych wskazują, że nabywcami żywności ekologicznej są głównie osoby młodsze, z wykształceniem wyższym i średnim, osiągające średnie dochody, mające rodziny i małe dzieci oraz studenci (Smolak 1994, Runowski 1996, Runowski 1999). Taką strukturę konsumentów potwierdzają również wyniki późniejszych badań (Pilariski, Grzybowska 2002), z których wynika, że konsumenci żywności ekolo-

gicznej w porównaniu do nie spożywających tej żywności są średnio o 8 lat młodszy. Większość ma wykształcenie wyższe (50,8%) lub średnie (33,8%). Podobnie jest w innych krajach, gdzie wśród nabywców żywności ekologicznej również przeważają osoby w młodym wieku oraz o średnim i wyższym poziomie wykształcenia, niekoniecznie osiągający wysokie dochody. Z badań przeprowadzonych w Niemczech w 2000 r. wynika, że średnio biorąc 22% konsumentów deklaruje zakupy żywności ekologicznej. Częściej kupują produkty ekologiczne osoby mające małe dzieci (29%), a także w wieku 31–50 lat (25%), niż osoby starsze (17%) oraz osoby poniżej 30 lat (21%). Interesujące jest to, że zakup żywności ekologicznej częściej deklarują mieszkańcy byłej NRD (25% badanych) niż starych landów RFN (15%). Wreszcie więcej mieszkańców dużych aglomeracji (powyżej 200 tys. mieszkańców) potwierdza kupno żywności ekologicznej (22%) niż mieszkańców mniejszych miejscowości (do 20 tys. mieszkańców), gdzie zakup żywności ekologicznej deklaruje tylko 15% badanych (Neue ZMP-Studie zur Marktforschung, 2001).

Motywy zakupu produktów ekologicznych

Badania przeprowadzone w Polsce na przełomie 1997 i 1998 r. (Runowski 1999) wykazały, że podstawowymi motywami zakupu żywności ekologicznej były troska o zdrowie własne i rodziny (94% badanych), troska o stan środowiska naturalnego (66% badanych) oraz walory smakowe produktów ekologicznych (58% badanych). Późniejsze badania z tego zakresu prowadzą do zbliżonych wniosków (Pilarski, Grzybowska 2002). Oznacza to, że o nabywaniu produktów ekologicznych przesądza kilka najistotniejszych czynników, sprawdzających się do troski o własne zdrowie oraz o ochronę środowiska naturalnego i rozwój rolnictwa ekologicznego.

Wnioski

1. Ostatnie dwa dziesięciolecia charakteryzują się wzrastającym zainteresowaniem upowszechniania ekologicznych metod produkcji rolniczej. Cechą rolnictwa ekologicznego jest osiąganie wewnętrznej równowagi między poszczególnymi elementami gospodarstwa, z jednoczesnym wyeliminowaniem stosowania chemicznych środków ochrony roślin i nawozów sztucznych.

2. Zainteresowanie żywnością ekologiczną wzrasta. Głównymi producentami żywności ekologicznej są Europa oraz Ameryka Północna, głównie USA, chociaż największe powierzchnie zagospodarowane ekologicznymi metodami produkcji występują w Australii i Oceanii oraz Ameryce Południowej, gdzie występują duże obszary ekstensywnie użytkowanych pastwisk. W przyszłości zjawisko to będzie się nasilać, bowiem konsumenci w coraz większym stopniu chcą nabywać produkty żywnościowe o najwyższej jakości, bezpieczne dla zdrowia, bez środków konserwujących i pozostałości środków ochrony roślin, nawozów sztucznych, a więc wyprodukowanych metodami ekologicznymi.
3. Rynek żywności ekologicznej w skali światowej rozwija się bardzo dynamicznie. Średnioroczne tempo wzrostu wartości sprzedaży produktów ekologicznych dochodzi do 25 i więcej procent. Główna część tego rynku przypada na Europę, przede wszystkim kraje Unii Europejskiej oraz USA. Ważne miejsce zajmuje również Japonia. W Polsce, mimo ostatnich oznak ożywienia zainteresowania ekologicznymi metodami produkcji, rynek żywności ekologicznej zajmuje bardzo wąski margines w krajowym rynku żywnościowym.
4. Żywność ekologiczna, wyraźnie wyróżniona certyfikatem produktu ekologicznego osiąga wyższe ceny niż żywność konwencjonalna. Różnice cen są większe w przypadku zbóż, owoców i warzyw, a mniejsze w przypadku mleka. W miarę upływu czasu konsumenci są skłonni zaakceptować coraz mniejsze różnice cen produktów ekologicznych i konwencjonalnych. Zmienia się też znaczenie poszczególnych kanałów dystrybucji.
5. Rolnictwo ekologiczne ma w Polsce duże możliwości rozwoju. Istotnymi warunkami wykorzystania szans rozwojowych są kwestie związane z promowaniem ekologicznych metod produkcji, połączone z kampanią informacyjną zarówno wśród producentów, jak i konsumentów, prowadzenie działań na rzecz poprawy świadomości ekologicznej społeczeństwa oraz tworzenie niezbędnej infrastruktury rynku produktów ekologicznych, umożliwiającej produkcję żywności ekologicznej, z przeznaczeniem głównie na eksport.

Literatura

- BRUHN M., 2001: Die Nachfrage nach Bioprodukten. Dissertation Universität Kiel.
Jordbruksverket, mal för ekologisk produktion, 2000.
KOTATI B.L., France (2001): Organic Food Report 2001. USDA. Foreign Agricultural Service.

- LEHMANN S., 1994: Absatzanalyse und Marketingkonzept für Bio-suisse-obst. Bioobstmarkt Schweiz, Oberwin.
- Neue ZMP – Studie zur Marktforschung, 2001.
- Ökologischler Landbau in der EU, 2000.: Brussel.
- PILARSKI S, GRZYBOWSKA M., 2002: Stan i uwarunkowania popytu na żywność ekologiczną. Maszynopis. UWM Olsztyn.
- PLÖGER M., 1991: Die Nachfrage nach alternativen Nahrungsmittel. Betriebswirtschaftliche Mitteilungen. Landwirtschaftskammer Schleswig-Holstein Abteilung Betriebswirtschaft und Beratung, Kiel.
- RICHTER T., 2002: Possibilitiees and Barriers for Retailing Organic Products. Research Institute of Organic Agriculture (Switzerland).
- RUNOWSKI H., 1996: Ograniczenia i szanse rolnictwa ekologicznego. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- RUNOWSKI H., 1999: Stan i uwarunkowania popytu na żywność ekologiczną w Polsce. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- SOŁTYSIAK U., 1993: Rolnictwo ekologiczne – historyczny przegląd metod. [W:] Rolnictwo ekologiczne. Od teorii do praktyki. Praca zb. pod red. U. Sołtysiak, Stowarzyszenie EKOLAND i Stiftung Leben&Umwelt. Warszawa.
- SOŁTYSIAK U., 1995: Atestacja i oznakowanie produktów i gospodarstw ekologicznych w Polsce na tle sytuacji w Europie. [W:] Ekologiczne i integrowane rolnictwo w Polsce, Raport 1995. Wydawnictwo Fundacja „Rozwój SGGW”, Warszawa.
- ŚWISTAK H., 2000: Efektywność produkcyjno-ekonomiczna gospodarstw ekologicznych i konwencjonalnych – studium porównawcze. Praca doktorska. Wydział Ekonomiczno-Rolniczy SGGW, Warszawa.
- WILLER H., YUSSEFI M., 2001: Organic Agriculture Worldwide. Stiftung Ökologie & Landbau. Söl-Sonbdernaugabe nr 74.
- ZANOLI R., PINTON R., 2001: Survey of the italian market for certified organic fruit & vegetables.
- ZMP Ökomarkt Forum, za lata 2000/2001.

The Ecological Agriculture in Poland against the Background of World Trends

Abstract

In the paper, the development of the ecological agriculture in Poland was presented. The assessment of this method of farming in the polish agriculture was presented against the background of this phenomenon world trends. Ecological agriculture in Poland is characterized by lower development level than in a lot of world countries, especially in EU countries, where high dynamism of the increase of ecological farms, area of agricultural lands developed by ecological farms and the value of the ecological food market are observed. Introduced recently legislative adjustments as well as subventions also in Poland will be capable of reviving Polish farmers interest of this production method.